

Sant Isidor de Quios i la seva imatge a Mollerussa (1500-1525)

Joan Yeguas i Gassó

Centre de Recerques del Pla d'Urgell Mascarçà

SANT ISIDOR DE QUIOS: ETIMOLOGIA, HAGIOGRAFIA, RELÍQUIES I DIFUSIÓ DEL CULT

El nom d'Isidor és un nom teofòr, o sigui, que es tracta d'un nom propi que conté a l'interior el nom d'una divinitat, ja sigui per difondre el seu nom sacre o per invocar la seva protecció cap a la persona que així se'n diu. Isidor és un nom de clara procedència egípcia, amb dos possibles significats: Réau esmenta "do d'Isis" i la *Bibliotheca Sanctorum* fa referència a la unió d'Isis i Horus (cal tenir en compte que el nom llatí és *Isidorus*).¹ Segons la mateixa *Bibliotheca Sanctorum*, trobem fins a disset persones santes o beates anomenades de la mateixa manera: Isidor, màrtir juntament amb Acèpsim i Lleó; Isidor, màrtir juntament amb Basili, Rufí, Eugenià, Cels i Anastasi; Isidor, màrtir juntament amb Var i Teodor; Isidor de Besançon, màrtir juntament amb Epifani; Isidor, màrtir de Jerusalem; Isidor, monjo de Geòrgia; Isidor, bisbe d'Egipte; Isidor d'Antioquia; Isidor, bisbe d'Antioquia; Isidor, monjo de Còrdova del segle IX, màrtir juntament amb Elies i Pau (onomàstica: 17 d'abril); Isidora, monja d'Egipte del segle IV (onomàstica: 1 de maig); Isidor Gagelin (Montperreux, 1799 – Hue, 1833), sacerdot màrtir a Vietnam (onomàstica: 17 d'octubre); Isidor de Sant Josep de Llor (Vrasene, 1881 – Kortrijk, 1916), constituït beat el 1960; Isidor de Pelusium, abat del segle V (onomàstica: 4 de febrer); Isidor de Scete, més conegut com a Isidor d'Alexandria, màrtir del segle IV (onomàstica: 15 de gener); Isidor de Sevilla (Cartagena?, 556 – Sevilla, 636), arquebisbe i erudit (onomàstica: 4 d'abril); Isidre el Llaurador o de Madrid (1080 – 1130), anomenat en llatí *Isidorus Agricola Matritensis*, en italià *Isidoro l'agricoltore di Madrid*, o en anglès, *Isidoro the Laubourer* (onomàstica: 15 de maig), i el nostre protagonista, Isidor de Quios (fig. 1).

Hi ha molt poques notícies sobre l'hagiografia de sant Isidor de Quios, i les que hi ha són de caire llegendari i contradictòries. Les informacions es troben en la seva *Passio*, o procés del martiri, escrit a Quios a la primera meitat del segle V; també en la vida de sant Marcià, escrita a la segona meitat del segle V; i en una altra *Passio*, escrita a Constantinoble (actual Istanbul), en un període posterior. Sembla que hauria nascut a Alexandria (actual Egipte) i que

Fig. 1A.- Icona grega de sant Isidor de Quios.
 (Foto: Anastasios Orlandos)

¹ L. RÉAU, *Iconografía del arte cristiano*, 1957 (edició consultada: *Iconografía de los santos*, vol. G-O, Barcelona, 1997, p. 129); G. LUCCHESI, "Isidoro di Chio", *Bibliotheca Sanctorum*, vol. VII, (Roma, 1961-1970), p. 960-967.

hauria format part de la flota de l'imperi romà en temps de l'emperador Deci (249-251), tot i que hi ha qui afirma que fou durant l'imperi de Dioclecià (284-292). Un d'aquest dos emperadors, sigui qui sigui, va promoure un edicte que establia que tots els soldats havien d'adorar els déus, sota pena de tortura i mort. Com que era ser cristià, fou denunciat per un centurió, anomenat Luci (o Lucius), mentre estava fondejat a l'illa de Quios (també coneguda com Chios; en grec s'escriu *Χίος*, i es pronuncia "Khíos" –en grec antic– o "Íios" –en grec modern–), al mar Egeu, molt propera a les costes de l'actual Turquia (fig. 2). Isidor fou arrestat i conduït davant un tribunal, el jutge del qual era Numeri, l'almirall de l'armada romana. Fou interrogat, però davant la seva tenacitat i la proclamació de la seva fe, Isidor fou condemnat a tortura i, després, a la decapitació. No hi ha unanimitat davant les tortures: hi ha qui diu que se'l va fuetejar, que se'l va lligar a la cua d'un cavall, que se'l va tirar dins un forn encès, i que se li va tallar la llengua. Finalment, se li tallà el cap, el dia 14 de maig de l'any 251; segons l'escultura de Mollerussa, sembla que va patir lapidació. El seu cos fou llençat en un pou o cisterna, que fou vigilat per soldats, per tal d'evitar el seu enterrament. Una jove cristiana de la ciutat d'Efes, anomenada Mirope (o Myrope), juntament amb un amic d'Isidor, anomenat Amoni (nom també amb reminiscències egípcies, cosa que reforçaria els seus orígens), van robar el cos del difunt en un descuit dels soldats, i van sepultar el cos amb honor. Mirope i Amoni foren arrestats i van confessar, però es van negar a assenyalar el lloc del sepeli; per això foren martiritzats i enterrats al costat d'Isidor.

Amb el pas dels anys, la tomba d'Isidor va esdevenir un lloc de guariments miraculosos. En aquest indret, Letsaina o Letsena (al nord de la ciutat de Quios, capital de l'illa del mateix nom), es va erigir una església al segle v, promoguda per sant Marcià. Actualment, hi trobem un temple ortodox, amb les restes d'una basílica paleocristiana construïda al segle vii, a l'època de l'emperador bizantí Constantí IV Pogonatos (668-685) dins de la qual hi ha una cripta subterrània, on hi havia les

Fig. 1B.- Icona grega de sant Isidor de Quios. (Foto: Anastasios Orlandos)

Fig. 2- Mapa del mar Egeu, amb l'illa de Quios assenyada. (Elaboració: J. Y.)

relíquies de sant Isidor i santa Mirope (fig. 3).² Amb tot, això contrasta amb el text de la vida de sant Marcià, en què afirma que a ell li foren donades les relíquies de sant Isidor entre els anys 457-460, i que les va posar en una capella construïda al costat de l'església de Santa Irene, a Constantinoble. Segons el manuscrit *Passio sancti Isidori*, de Cerbano Cerbani, el 16 d'abril de 1125, poc anys després de la primera croada, el cos d'Isidor fou agafat de Quios i portat a Venècia, per ser ubicat al palau del *dux*.³ En el segle XIV el seu cos fou col·locat en una capella a la catedral de sant Marc, promoguda pel *doge* Andrea Danolò, realitzada entre 1348 i 1355, i decorada amb un cicle iconogràfic complet del sant, fet en mosaic per Paolo di Martino (més conegut com a Paolo Veneziano), ajudat pels seus fills Luca i Giovanni; el trasllat definitiu es va fer coincidir amb el dia de l'arribada, el 16 d'abril, en aquest cas de 1355.⁴ El cicle iconogràfic venecià és aquest: Isidor i Amoni surten d'Alexandria amb vaixell, arriba a Quios i es troba amb tres dones, prega juntament amb Amoni, exorcitza Valèria i la seva filla Afra, bateja les dones (Valèria, Afra i una tercera) de Quios (fig. 4), Numeri condemna Isidor, el sant és llençat en un forn, és arrossegat per un cavall salvatge (fig. 5), la seva decapitació, el *doge* Domenico Michiel i el capellà Cerbani arriben a Quios amb l'armada veneciana, cerquen el cos del sant, Cerbani negocia i embarquen el cos, el mateix cos entra al temple de Sant Marc. En tot cas, el cos d'Isidor estava incomplet, ja que el seu crani encara romanía a Quios, fins que el 1627 fou posat en un reliquiari de plata i pedres precioses, i també fou portat a Venècia.

L'hagiografia de sant Isidor de Quios no apareix a la *Llegenda àuria* (escrita al voltant de l'any 1260), de Jacopo da Varazze (o Jaume de la Voràgine), i tampoc al *Flos sanctorum* (1599-1601), de Pedro de Ribadeneira. Tot i això, el culte vers al sant es va estendre amb anterioritat, ja que fou un sant molt popular a l'època antiga i altmedieval. En els segles immediats al seu martiri, el culte es va propagar per indrets propers al mar Egeu (l'illa de Tinos i l'illa de Creta), i després cap als llocs que hi tenien contacte: Venècia i les seves colònies de la costa dàlmata (la ciutat de Zadar, i s'introduiria cap a l'interior, com a Karan –Sèrbia– o a De Čani –Kosovo–) i l'illa de Xipre (i des d'aquí cap al nord d'Àfrica: l'Egipte copte, prop de Mateur, a Tunísia, o Guelma, a Algèria). La primera església dedicada a Roma apareix esmentada al *Liber Pontificalis* de la vida del papa Lleó X (795-816), i estava ubicada entre la Porta Tiburtina i el temple de Sant Eusebio, al turó de

Fig. 3A-3B.- Restes arqueològiques de la basílica dedicada a sant Isidor a Letsaina, a la ciutat de Quios. (Foto: Anastasios Orlandos)

² Vegeu C. I. PENNAS, "Basilica of St. Isidore: New Evidence", *Chios: A Conference at the Homereion in Chios* (Oxford, 1986), p. 317-334.

³ El text de Cerbani es conserva a la Biblioteca Marciana de Venècia, però fou transcrit a "Recueil des historiens des croisades", *Historiens occidentaux*, vol. V (París, 1895), p. 321-334.

⁴ ENZO DE FRANCESCHI, "I mosaici della cappella di Sant'Isidoro nella basilica di San Marco a Venezia", *Arte Veneta*, Venècia, núm. 60 (2003), p. 6-29; ENZO DE FRANCESCHI, "I mosaici della cappella di Sant'Isidoro nella basilica di San Marco fra la tradizione bizantina e le novità di Paolo Veneziano", *Zograf*, Belgrad, núm. 32 (2008), p. 123-130.

Fig. 4.- Paolo Veneziano i fills, sant Isidor bateja tres dones a Quios, detall de la capella de Sant Isidor, basílica de Sant Marc, Venècia. (Foto: *Bibliotheca Sanctorum*, Roma, 1961-1970, vol. VII, p. 960-967.)

Fig. 5.- Paolo Veneziano i fills, sant Isidor és arrossegat per un cavall, detall de la capella de Sant Isidor, basílica de Sant Marc, Venècia. (Foto: *Bibliotheca Sanctorum*, Roma, 1961-1970, vol. VII, p. 960-967.)

l'Esquilí, prop de l'actual església de Santa Bibiana (a tocar del que avui és la Stazione Termini); un temple romà que també va gaudir de monestir, i que està documentat fins al segle xv.⁵ Al segle ix el culte entra a França, a través dels bisbes d'Aquitània (com l'historiador sant Gregori de Tours) es va difondre a ciutats com Arlès, Clarmont, Trèveris, i allí cap ciutats de l'imperi a l'imperi germànic, com Colònia. A inicis del segle x el culte comença a difondre's per la península Ibèrica, tal com demostra el privilegi reial de l'any 924 per als monjos de Dueñas (Palència); ja al segle xi a l'actual província de Burgos, entre els rius Arlanzón i Duero: San Isidoro de Muñó (documentat el 1013, avui és un despoblat dins el municipi de Palazuelos de Muñó), el monestir de San Isidoro de Clunia (documentat entre 1030-1035 a l'antiga vila romana de Clunia, avui entre els municipis

⁵ Ferruccio LOMBARDI, *Roma. Le chiese scomparse* (Roma, 1998), p. 66.

de Coruña del Conde i Peñalba de Castro) o San Isidoro de Hontoria (documentat des del 1043 al municipi actual d'Hontoria de Riofranco).⁶ També ha esdevingut protector dels mariners per a la religió copta.

EL CULTE DE SANT ISIDOR DE QUIOS A MOLLERUSSA: FESTIVITAT, GOIGS I CAPELLA

No es coneix amb exactitud l'inici del culte de sant Isidor de Quios a Mollerussa, anomenat popularment sant Isidori, patró de la ciutat. S'ha especulat si fóra degut a la donació d'una relíquia, però, les notícies documentals que ens han arribat, gràcies a un valuós treball de Miró Baldrich de l'any 1991, semblen concloure que tot és fruit d'una casualitat.⁷ El juny de 1483, se celebra a Tàrrrega un consell municipal on s'informa d'un "miracle segons se diu que serie seguit a Molleruça en la persona d'una infanta, filla d'en Pou, la qual estave malalta de vertolla". A la noia se li va aparèixer la mare de Déu i li va dir que la curaria si celebrava la festa de l'endemà, que, per atzar o per providència divina, fou sant Isidor de Quios; del fet, se'n va informar al bisbe de Vic.

Segons tots els calendaris litúrgics hispans, fins al segle XVII el dia de la festivitat de sant Isidor era el dia del seu martiri, el 14 de maig, tal com encara avui ho celebra l'església ortodoxa; posteriorment, fou passat a l'endemà, el 15 de maig. El 1880, en una sessió de l'Ajuntament de Mollerussa, es comenta que la Festa Major se celebra el dia 15 de maig.⁸ El 1914, Valeri Serra afirma que el 15 de maig "se fa renomada Festa Major a Mollerusa".⁹ Des del 1975, la Festa Major s'ha traspasat al primer cap de setmana després del 15 de maig. Però, al mateix temps, Mollerussa també té una Festa Major petita, actualment no festiva, que es remunta a l'any 1793. El culte cap al patró fou revitalitzat a finals del segle XVIII, davant els constants brots epidèmics que sofria la població. El 30 de juny de 1793, la població va votar que la seva festa se celebrés el dimarts de Pasqua de Resurrecció.¹⁰

A inicis del XVI, hi hagué un intent de difusió del culte a sant Isidor de Quios a les poblacions veïnes. El 1507, la Paeria de Cervera vota la nova devoció del sant, fins al punt que encomanen la realització d'un petit retaule a Joan Pau Guardiola, pintor sordmut.¹¹ Però, actualment, un dels patrons de Cervera és sant Isidre Llaurador de Madrid, que celebra la festivitat el mateix dia 15 de maig, però que no fou canonitzat fins a l'any 1622; el fet que sant Isidor i sant Isidre tinguin l'onomàstica el mateix dia pot dur a confusió, i m'atreviria a dir que a possibles canvis de patronatge, tot i que això s'hauria d'analitzar cas per cas. El 1602, Antoni Vicenç Domènech (Grions, 1553 – Girona, 1607) editava a Barcelona la seva obra *Flos sanctorum o historia general de los santos y varones en santidad del principado de Cataluña*, en la qual esmenta que a Martorell (el Baix Llobregat) hi havia una relíquia de sant Isidor de Quios.

Sant Isidor de Quios era invocat davant les epidèmies i les sequeres dels camps, i així ho reflecteixen els goigs que li se cantaven i canten. Miró Baldrich identifica que hi ha diverses versions dels goigs dedicats al sant (fig. 6). Els versos més antics resen així: "alcansaunos de Féu pluja / Sant Isidori gloriós... Mollerusa afligida / vos visita de tot cor / y ab veys pias vos suplica / siau nostre intercesor / daunos aygua christellina / com a Patró poderos". A la segona meitat del segle XIX foren compostos uns goigs nous, dels quals deriven els actuals, elaborats per un capellà fill de Mollerussa, Francesc Bosch; Serra Boldú n'esmenta l'estrofa

⁶ Charles J. BISHKO, "The Abbey of Dueñas and the Cult of St Isidore of Chios in the County of Castile (10th-11th Centuries)", *Homenaje a Fray Justo Pérez de Urbel*, vol. II, (Abadía de Silos, 1977), p. 345-364.

⁷ Ramon MIRÓ BALDRICH, "Notes sobre la difusió del culte de sant Isidori a les terres de ponent", *Quaderns de «El Pre-goner d'Urgell»*, Bellpuig, núm. 6 (1991), p. 21-29.

⁸ Miquel POLO I SILVESTRE, *Mollerussa. El naixement d'un lloc petit (1839-1888)* (Mollerussa, 1999), p. 300.

⁹ Valeri SERRA I BOLDÚ, *Calendari folklòric d'Urgell* (Lleida, 1914), p. 145.

¹⁰ Tomàs BADIA I VILA, *Mollerussa, detalls per a una història*, (Mollerussa, 1976), p. 56. La referència de l'any 1793 també la podeu trobar a: V. SERRA BOLDÚ, *Calendari folklòric...*, p. 114.

¹¹ R. MIRÓ BALDRICH, "Notes sobre la difusió del culte de sant Isidori...", p. 22 i 24-25. Vegeu: Agustí DURAN I SANPERE, "El pintor Joan Pau Guardiola. Segle XVIè", *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, Barcelona, vol. XXXI, núm. 312 (1921), p. 11-20 (també a: A. D. S., *Llibre de Cervera*, 1972 –edició consultada: Cervera, 2001, p. 473-476).

inicial: "Isidori, vostre prec / en pesta és de gran vàlua, / en sequetat Déu envia aigua / per los pous i recs, / fertileza al tros campal, / que és del pagès incumbència, / féu que ens guardi de tot mal / de set, pedra i pestilència".¹²

A la plaça Major de Mollerussa trobem una capella dedicada a sant Isidori (fig. 7). Es tracta d'un edifici reformat almenys en quatre ocasions. La fase inicial seria del voltant de l'any 1600, ja que d'aquest moment dataria la porta d'entrada, una obertura d'arc conopial rebaixat amb esmotxadura, tipologia que a les terres de Lleida trobem des de 1575 fins a 1640. Potser les obres haurien anat a càrrec d'un picapedrer occità anomenat Pere Jaques, documentat a Mollerussa entre 1625 i 1637: el 21 d'abril del 1625 Pere Jaques "pagès de la vila de Aulon, bisbat de Comenges, regne de Fransa, per avuy habitant en la vila de Molerusa", confessa deure i voler pagar a "Gillem Bassat pedrapiquer de loch de Pugsegur, archabisbat de Aux, regne de Fransa" 45 lliures; el 1637 Pere Jaques, "residente en Molleruosa", era mestre d'obres i rebia un pagament del Capítol de la catedral de Lleida per unes obres realitzades a Vallfogona de Balaguer.¹³ D'un segon període seria el retaulle (fig. 8), en què s'allotjava la imatge de sant Isidori abans del 1936, una obra que caldria ubicar entre 1675-1700 per la presència de columnes salomòniques, pseudoestípits, dossers semicirculars i motius amb escates. Una tercera fase es donaria en el segle XVIII, segurament cap al 1731, si fem cas a l'epigrafia inscrita en un carreu sobre la porta d'entrada. I, finalment, al 1976 la capella fou restaurada i oberta al públic novament, després que el 1936 fos desafectada del culte. Mentrestant, s'havia destinat a magatzem municipal, i també es va proposar recuperar l'espai com a centre cultural o biblioteca pública.

Fig. 6.- Goigs dedicats a sant Isidor de Quios, segle XIX, Mollerussa.

¹² R. MIRÓ BALDRICH, "Notes sobre la difusió del culte de sant Isidori...", p. 22-23. Vegeu també: V. SERRA BOLDÚ, *Calendari folklòric...*, p. 114.

¹³ Gabriel ALONSO GARCÍA, *Los maestros de "la Seu Vella de Lleida" y sus colaboradores*, (Lleida, 1976), p. 318; Joan YEGUAS, *Mollerussa* (Valls, 2003), p. 20. Aulon és un poble situat a quinze km del centre econòmic de Saint-Gaudens, i a uns 30 km del centre espiritual de Saint Bertrand de Comminges, dins el departament d'Haute-Garonne, a la regió de Midi-Pyrénées. Jaques seria un més d'aquest grup nombrosíssim d'immigrants "francesos" que arriben en el curs del segle XVI i primera meitat del segle XVII (vegeu: Antoni BACH I RIU, "La immigració francesa al Solsonès, la Segarra, l'Alt i el Baix Urgell 1500-1639", *Miscel·lània «De les Terres de Lleida al segle XVI»* [Lleida, 1995], p. 19-47).

Fig. 7.- Façana, 1575-1640, capella de Sant Isidori, Mollerussa. (Foto: J. Y.)

Fig. 8.- Retaule, 1675-1700, capella de Sant Isidori, Mollerussa. (Foto: Josep Salvany, 1922, Biblioteca de Catalunya)

UNA ESCULTURA DEL SANT EN ALABASTRE

Dins de la capella de Sant Isidori, trobem la imatge del sant titular, sant Isidor de Quios (fig. 9, 10, 12 i 22). Es tracta d'un bloc d'alabastre amb bastants impureses, que mesura 109 x 35 x 24 cm, comptant la penya i el nimbe. La figura s'alça sobre un pedestal, i representa un home barbat i de cabells llargs i arrissats. L'obra fou concebuda per situar-se en un retaule o una fornícula, ja que pel darrere no està treballada. La imatge fou malmesa en la revolta antireligiosa de 1936, en concret, "fué tirada, desde su pedestal, al suelo de la Hermita quedando rota... en varios trozos". Tres grans fragments foren llençats als afores de Mollerussa; un quart, que era el cap fou abandonat prop de la capella; tots els bocins foren recollits per persones devotes, i es van fer servir per a la seva restauració l'any 1977.¹⁴

El sant patró de Mollerussa porta diferents atributs: al seu braç esquerre, un llibre amb les sagrades escriptures, i al braç dret, després de la restauració, porta una palma del martiri (en fusta). I també porta quatre pedres: una encastada a la seva espatlla esquerra, dues sobre el llibre i una al cap. Aquesta darrera quasi no es percep actualment (sí, en canvi, es pot observar clarament en una foto del 1922, potser a causa d'un dany realitzat el 1936). Les pedres designen l'eina del martiri, és a dir, que el sant hauria mort lapidat o a base de tirar-li pedres. En les diferents hagiografies consultades, i abans esmentades, sant Isidor de Quios no va patir una lapidació, en tots els casos la mort és per decapitació. I, malgrat els diversos turments que va patir, en cap cas no es fa referència a aquesta tècnica en el suplici. A què és degut aquest error iconogràfic? Només hi ha tres possibles respostes: (1) no es tracta de la imatge original de sant Isidori, cosa altament improbable; (2) que l'escultor hagués venut un sant Esteve que li havien refusat en alguna altra banda, i aprofités que el promotor no coneixia la iconografia del sant, perquè era nou en el santoral mollerussenc, la qual cosa seria un fet també bastant estrambòtic, i (3) i l'explicació més raonable seria que, com que es tractava d'un sant amb nul·la tradició iconogràfica a la zona, ni el promotor ni l'artista no sabessin la manera correcta de representar-lo, i haguessin improvisat.

La figura de sant Isidori va vestida com un cavaller d'època. Les cames i la part del cos fins a la cintura

¹⁴ Vegeu M. POLO SILVESTRE, *Mollerussa. El naixement d'un lloc petit (1839-1888)*.

estan cobertes per unes calces ajustables i flexibles. A l'entrecuix, s'hi poden observar uns fils trenats, les "agulletes", que s'acabaven en puntes de cuir o de metall, i que s'empraven per subjectar les calces (fig. 11). La peça de roba més gran seria el *saió* o túnica feta vestit, de gran èxit a l'època medieval i inicis de la moderna, que cobria tot el cos i era poc cenyit, només s'ajustava a la cintura i permetia posar altra vestimenta a sobre. De cintura cap avall, a partir del cinturó, el *saió* es transforma en faldilla feta a gaies (*nesgas* en castellà). Per sobre, el sant es cobreix amb una capa, en la seva variant anomenada mantell, que es recollida sota la seva aixella dreta. Finalment, calça unes sabates anomenades franceses, de baixa alçada i amb la punta que tendeix cap a la forma aplanada, així com una tira que subjecta la sabata amb la part frontal o empenya del peu, ja sigui amb nus o sivella (fig. 16).¹⁵

EL MESTRE DE MOLLERUSSA

Sobre la cronologia de l'obra, el primer a parlar-ne fou Badia Vila l'any 1976, que feia esment a la data de 1646, sense indicar la seva font.¹⁶ El 1991, Miró Baldrich recull el testimoni anterior i fa referència a una imatge "d'estil renaixentista (de mitjan segle XVI)".¹⁷ El 1999, Pladevall i Tosas continuen en la mateixa línia, parlant d'un sant que "representa un soldat renaixentista".¹⁸ El mateix 1999, Macià ho ajusta més ja que la "pot catalogar com una imatge representativa del segle XVI".¹⁹ Personalment, en dues ocasions anteriors, el 2003 i el 2006, vaig tocar el tema de la cronologia.²⁰ El 2003 afirmava que l'obra havia de situar-se "entre 1575 i 1640 [...] pel tractament de la roba i del moviment de la figura podria tractar-se d'una peça de l'últim quart del segle XVI, tot i que la factura mediocre de l'obra no assegurin que sigui producte del primer terç del segle XVII". El 2006 pensava en "una autoria i una datació: el picapedrer Pere Jaques, entre 1625 i 1640"; de fet, creia que es

¹⁵ Carmen BERNIS, *Trajes y modas en la España de los Reyes Católicos*, vol. II ("Los hombres"), (Madrid, 1978-1979), p. 15, 19, 45, 47, 53, 66 i 136.

¹⁶ T. BADIA VILA, *Mollerussa, detalls per a una història...*, p. 56.

¹⁷ R. MIRÓ BALDRICH, "Notes sobre la difusió del culte de sant Isidori...", p. 21.

¹⁸ Antoni PLADEVALL – Teresa TOSAS (coord.), *Les Garrigues. El Pla d'Urgell*, ("Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya", 8) (Barcelona, 1999), p. 185.

¹⁹ Montserrat MACIÀ I GOU, "El patrimoni cultural del Pla d'Urgell", *Ressò de Ponent*, Lleida, núm. 166 (1999), p. 34.

²⁰ J. YEGUAS, *Mollerussa...*, p. 80-81; Joan YEGUAS, "Escultura al Pla d'Urgell entre 1500 i 1640", *Urtx. Revista cultural de l'Urgell*, núm. 19 (2006), p. 171-173.

Fig. 9.- Anònim, sant Isidor de Quios, 1500-1525, capella de Sant Isidori, Mollerussa. (Foto: J. Y.)

Fig. 10.- El sant Isidori de Mollerussa l'any 1922. (Foto: Josep Salvany, Biblioteca de Catalunya)

Fig. 11.- Calces de sant Isidori, subjectades amb "agulletes". (Foto: J. Y.)

Fig. 13.- Pere Garcia de Benavari, Pelegrí, Detall de l'Abraçada davant la porta daurada, 1475-1485, col·lecció Particular. (Foto: Institut Amatller d'Art Hispànic.)

Fig. 12.- Anònim, Sant Isidor de Quios, 1500-1525, capella de Sant Isidori, Mollerussa. (Foto: J. Y.)

Fig. 14.- Anònim, sant Joan Baptista, 1500-1525, església parroquial, Agramunt. (Foto: J. Y.)

Fig. 15.- Anònim, Nicodem, 1500-1525, Museu Municipal, Agramunt. (Foto: J. Y.)

podia relacionar amb l'artífex documentat a Mollerussa. Ara n'ofereixo una alternativa, més acurada, a través de l'anàlisi de la roba que porta el sant i, també, de l'estil escultòric.

Seguint la moda de la vestimenta, el *saió* de gaies i les sabatetes formen part de la moda que es va anomenar francesa, i que fou emprada entre 1485 i 1530. Es pot observar el *saió* de gaies en algunes representacions, com el vestit que porta un pelegrí (fig. 13), personatge lateral de l'escena de l'Abraçada davant la porta daurada, obra de Pere Garcia de Benavarrí i conservada en una col·lecció particular, feta en els darrers anys de la seva trajectòria (documentada fins al 1485). També es pot observar en el vestit d'un dels reis d'Orient en Epifania pintada pel Mestre de Vielha (identificat com a Bartomeu Garcia, fill de l'anterior, Pere), procedent d'un retaule dedicat a la mare de Déu i avui fragmentat en diferents col·leccions particulars, datable entre 1485 i 1510.²¹ Pel que fa a les sabates, unes de similars es poden observar en una figura de l'escena del Sant Sepulcre, al retaule major de la catedral de Palència, obra de Juan de Flandes datada entre 1509-1519 (fig. 17); també les que porta el botxí de sant Ermenegild, en una de les taules del retaule major de l'antiga ermita dels Màrtirs, avui al Museo de Bellas Artes de Granada, atribuït a Juan Ramírez i datat entre 1510-1520 (fig. 18), o en les taules procedents de l'antic retaule major de Sant Vicenç de Sarrià, ara al Museu Nacional d'Art de Catalunya, pintades per l'anònim Mestre de Castelsardo i datades entre 1500-1510.²²

La datació també funciona a nivell estilístic, ja que, fins ben entrat el segle XVI, a Catalunya es realitza una escultura lligada a la tradició gòtica, sota uns paràmetres etiquetats amb el nom de realisme flamenc.²³ L'obra de Mollerussa mostra les característiques que empen els escultors d'aquest període (1485-1530): la imatge és concebuda amb gran verisme, amb un cos fet des del rigor anatòmic, i, sobretot amb la utilització del drapejat de la roba des d'un caire geomètric i angulós (fixeu-vos en els plecs de la màniga o en la caiguda de la capa de sant Isidori, fig. 12 i 16). També cal tenir en compte la manera singular a l'hora de fer els rínxols cargolats de la cabellera. Tot i que les obres escultòriques conservades d'aquesta època són relativament poques, en comparació amb la llarga nòmina d'artífexs documentats, la tipologia

Fig. 16.- Sabates del sant Isidori de Mollerussa. (Foto: J. Y.)

Fig. 17.- Juan de Flandes, sabates, detall de l'escena del Sant Sepulcre, retaule major, 1509-1519, Catedral, Palència. (Foto: C. BERNIS, *Trajes y modas en la España...*, fig. 118)

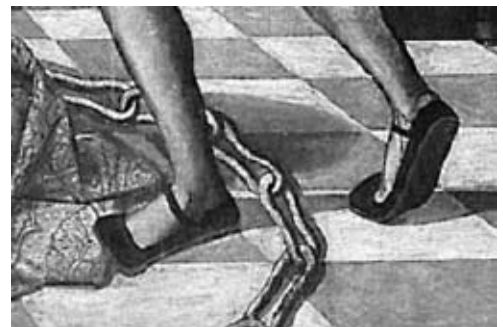

Fig. 18.- Juan Ramírez (?), sabates, detall del retaule dels Màrtirs, 1510-1520, Museo Arqueológico, Granada. (Foto: Ricardo TENORIO "coord.", *Museo de Bellas Artes de Granada*. Granada, 2007, p. 76)

²¹ Un altre exemple és el vestit del patge que hi ha als peus del sepulcre del canonge Fernando de Coca, a l'església de San Pedro a Ciudad Real, fet poc després de 1506. Vegeu: María MORENO ALCALDE i M. Jesús GÓMEZ BÁRCENA, "La capilla funeraria de Don Fernando de Coca en la iglesia de San Pedro de Ciudad Real", *Anales de Historia del Arte*, núm. 9 (1999), p. 67-89.

²² Una altra sabatilla similar la podeu observar en la taula del Miracle de la diablesa i el bisbe, de l'antic retaule de Sant Andreu (avui a la capella del Pilar de la catedral de València), obra datable entre 1505-1509 i pintada per Joan de Burgunya. Vegeu: Carlos SOLER D'HYVER, "Escenas de la vida de san Andrés", *La luz de las imágenes*, catàleg de l'exposició. València, catedral, 4 de febrer - 30 de juny de 1999, volum II, (València, 1999), p. 434-435 i cat. 161.

²³ Joan YEGUAS, "L'escultura gòtica al voltant de 1500" dins M. Rosa MANOTE i Rosa M. TERÉS (ed.), *L'art gòtic a Catalunya*. *Escultura*, volum II (Barcelona, 2007), p. 306-315.

Fig. 19.- Jaume Vicent (?), cap de sant Joan Evangelista, sepulcre de Joan Girona, 1490-1495, catedral, Tortosa. (Foto: J. Y.)

Fig. 20.- Michael Lochner, cap de sant Joan Baptista, retaule de Tots Sants, 1489, Museu Capitular, Barcelona. (Foto: J. Y.)

Fig. 21.- Pedro de Lays (?), cap de sant Joan Apòstol, detall del Crist del Palau, 1490-1500, catedral, Tortosa. (Foto: Joan-Hilari Muñoz i Sebastià)

d'aquests rínxols no es dona en tots els casos; un aspecte sobre el qual la historiografia no ha prestat gaire atenció. Potser la clau la trobaríem en una moda importada, a través dels escultors germànics, que llavors dominen el mercat escultòric. Un dels primers a fer-los és Michael Lochner (documentat entre 1483 i 1490), tal com es pot observar en les figures del retaule de Tots Sants, realitzat el 1489 i conservat al Museu Capitular de la catedral de Barcelona (fig. 20).²⁴ Més maldestre, però amb la intenció d'imitar aquesta tendència, trobem el cap dels àngels sostenidors d'heràldica al sòcol del cor de la catedral de Barcelona, realitzat per Daniel Rutart entre 1499 i 1501 o el cap d'un Nen Jesús als braços de sa mare, realitzat el 1508 per Nicolau Alemany i conservat a l'església parroquial de Catllà de Conflent. També s'observa en una figura de l'anomenat Crist del Palau, conservat a la catedral de Tortosa i atribuït al castellà Pedro de Lays a l'última dècada del segle xv (fig. 21); o en algunes de les figures del sepulcre de Joan Girona a la mateixa catedral tortosina, obra datable entre 1490-1495 i atribuïda a Jaume Vicent (fig. 19).

Hem intentat demostrar que el sant Isidori mollerussenc és una obra feta per un artífex forani que treballava a Catalunya, o per algun deixeble seu, entorn de l'any 1500, amb tendència cap al primer quart del segle xvi. Un bon candidat a l'autoria podria ser l'alemany Girart Spirinch, ja que entre 1515 i 1522 va treballar per les terres de Ponent. El 1515-1516 havia treballat al retaule major del convent de Bellpuig, el 1522 mor a Guissona, i poc abans havia treballat a la Seu Vella de Lleida. Però la seva única obra coneguda, i no conservada, és la imatge del sant titular del monestir de Sant Cugat del Vallès (fig. 29), feta l'any 1510, que no sembla tenir gaire relació amb l'escultura de Mollerussa. Pel que fa a la resta d'artífexs coneguts d'aquell període, no es pot establir cap lligam estilístic amb l'obra de la capital del Pla d'Urgell; per tant, l'autoria de la imatge hauria de restar anònima.

Malgrat tot, creiem que a redós del seu art es podrien vincular un parell de conjunts, originalment destinats a l'església parroquial d'Agramunt.²⁵ D'una banda, hi hauria una figura de sant Joan Baptista (fig. 14) que es conserva al timpà de la portada romànica que hi ha al mur nord del temple agramuntí, que vaig etiquetar del segle xvi i que ja vaig comparar amb el sant Isidori mollerussenc. El sant Joan Baptista, que encara conserva restes de policromia, formava parella amb una mare de Déu amb infant, actualment desapareguda, però descrita el 1880 per Pleyán de Porta i Reñé.²⁶ El sant vesteix una túnica curta que deixa al descobert unes cames robustes, a sobre porta un mantell amb drapejat angulós de la roba; té el braç dret mutilat i amb l'esquerre subjecta un llibre, a sobre del qual hi ha el corder

²⁴ Montserrat JARDÍ, "Miquel Lochner", dins M. R. MANOTE i R. M. TERÉS (ed.), *L'art gòtic a Catalunya...*, p. 291-297.

²⁵ Joan YEGUAS, "Escultura del Renaixement i Barroc a l'església d'Agramunt", *Urtx. Revista Cultural de l'Ugell*, núm. 16 (2003), p. 147-164.

²⁶ José PLEYÁN DE PORTA i Frederic REÑÉ VILADOT, *Album històric, pintoresch y monumental de Lleyda y sa província* (Lleida, 1880), p. 268. Podeu veure una fotografia de l'any 1915, amb l'obra conservada fragmentàriament: Jaume ESPINAGOSA (dir.), *Història gràfica de l'Urgell* (Tàrraga, 1993), núm. 209.

místic sense testa (fixeu-vos en la forma similar de subjectar el llibre entre les figures d'Agramunt i Mollerussa). I, d'altra banda, tenim els vestigis fragmentaris de diferents figures que haurien format un grup del Sant Sepulcre, malmès a la guerra del Francès, la major part de les quals es conserven al Museu Municipal d'Agramunt (tancat al públic): el Jesucrist jacent, en tres peces; Josep d'Arimatea i Nicodem, partits per la meitat, flanquejaren la porta d'entrada de l'església agramuntina durant tot el segle XIX i fins el 1936; el bust d'un altre personatge (sant Joan Apòstol?), i un cap (una santa dona?), actualment a la sagristia del temple, fent de brollador d'un rentamans. És un grup que vaig datar de primer quart del segle XVI, tot i que no el vaig relacionar amb la figura del sant Joan abans esmentada.

Els lligams entre el sant Isidori de Mollerussa i el sant Baptista d'Agramunt són evidents, sobretot en la comparativa dels caps (fig. 22 i 23), en la manera de fer els rínxols dels cabells; amb tot, hi ha lleugeres diferències en la manera de fer els ulls i les incisions de la barba. En canvi, els ulls i la barba del sant Joan Baptista són idèntics a les figures del Sant Sepulcre; fixeu-vos en el rostre de Nicodem (fig. 24). La figura de Nicodem és ambivalent, ja que, d'un costat, mostra un drapejat de les mànigues molt proper a l'obra de Mollerussa; però, per l'altre costat, els seus cabells no tenen rínxols, són llargs i ondulats flocs de cabells, en una tipologia de línies marcades que tenen una llarga tradició en l'escultura catalana flamenquitzant del segle XV i inicis del segle XVI. Aquesta tipologia de cabells ens la trobem en la làpida de Ferran de Juara i Timbor de Cabrera (fig. 25), conservada a l'església de l'antic monestir de Sant Salvador, a Breda (la Selva), i datable cap al 1520,²⁷ i també en el rostre d'un Crist jacent (fig. 26), obra conservada al Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC/MAC 9.900). En el catàleg del museu de l'any 1936 s'afirma que provenia d'un convent pròxim a Fraga (podria ser el d'Avinganya, al municipi de Seròs, i panteó funerari dels Montcada, senyors d'Aitona).²⁸ Noteu dues dades curioses: (1) les increïbles semblances entre els dos Cristos jacents, el d'Agramunt i el del MNAC (fig. 27-28): al marge dels cabells, podeu veure similars anatomies, nimbes i draps de la puresa; (2) entre 1513-1515 els preveres de Breda pagaren a Girart Spirinch per fer l'orgue de l'església barcelonina de Santa Maria del Mar, i l'esmentat Spirinch està documentat a Lleida ciutat (a 28 km de Fraga i a 30 km del convent d'Avinganya), així com a Guissona (a 21 km d'Agramunt).²⁹

Fig. 22.- Anònim, cap de sant Isidor de Quios, 1500-1525, capella de sant Isidori, Mollerussa. (Foto: J. Y.)

Fig. 23.- Anònim, cap de sant Joan Baptista, 1500-1525, església parroquial, Agramunt. (Foto: J. Y.)

Fig. 24.- Anònim, cap de Nicodem, 1500-1525, Museu Municipal, Agramunt. (Foto: J. Y.)

²⁷ Joan YEGUAS, *L'escultura a Catalunya entre 1490 i 1575. De la tradició medieval a la difusió i consolidació de les formes «a la romana»*, (col·lecció de tesis doctorals microfityxades, núm. 3.892), (Barcelona, 2001), p. 657-659.

²⁸ *Catàleg del Museu d'Art de Catalunya*, (Barcelona, 1936), p. 132. Com que l'obra no apareix citada al catàleg d'Elías de Molins de 1888, i sí al catàleg manuscrit redactat entre 1888 i 1932, amb l'antic número d'inventari 2.764, és de suposar que va ingressar en aquesta darrera època, i s'indica la forma "por compra".

²⁹ Antoni AYMAR PUIG, "Órganos de la iglesia de Santa María del Mar de Barcelona", *El Correo Catalán*, Barcelona, 31-XII-1895, p. 3-5.

Fig. 25.- Anònim, cap de Ferran de Juara, lauda sepulcral de Ferran de Juara i Timbor de Cabrera, cap a 1520, església de Sant Salvador, Breda. (Foto: J. Y.)

Fig. 26.- Anònim, cap d'un Crist jacent, 1500-1525, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Barcelona. (Foto: Servei Fotogràfic del MNAC)

Fig. 27.- Anònim, Crist jacent, 1500-1525, Museu Municipal, Agramunt. (Foto: J. Y.)

Fig. 28.- Anònim, Crist jacent, 1500-1525, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Barcelona. (Foto: Servei Fotogràfic del MNA)

Fig. 29.- Girart Spirinch, sant Cugat, 1510, antic retaule major, església del monestir de Sant Cugat del Vallès. (Foto: Institut Amatller d'Art Hispànic)

